

II. Lajos király kora,

Jókai Mór A zsidó fiú című drámája alapján

Majtényi zoltán írása

A zsidó fiú Jókai első drámája, egyben első igazi irodalmi alkotása - olvassuk a színmű keletkezés-történetéről a kritikai kiadásban (Jókai Mór Összes Művei, DRÁMÁK (1843-1860), I. kötet; Akadémiai Kiadó, 1971., Lengyel Dénes és Nagy Miklós szerkesztése); ismer-tetőkben igen sokat merítünk eb-ből a példásan gondos jegyzet-nyagból. Valóban, a „Nagy Magyar Mesemondó” maga is ezt a művét tekintette írói munkássága kezdé-tének. 1893. április 9-én ezt írta Kemény Nándornénak, a szegedi Jókai-ünnep főrendezőjének: „Ok-tóberben lesz az ötven éves írói jubileumom. Ebben a hónapban hirdette ki a Magyar Tudományos Akadémia a legelső munkám („Zsidó fiú” cz. dráma) fölötti elismerő bírá-latát. Ettől a naptól számítom írói pályafutásomat”...

A darabot Kecskeméten, 1842-1843 telén írta, a Magyar Tudós Társaság (MTT) évenként ismétlő-dő drámapályázatára kívánta be-nyújtani; mivel csak idegen kéz ál-tal papírra vetett szöveget fogadtak el a pályázatok, az akkoriban épp Kecskeméten színészkedő Petőfit kérte meg, hogy tisztázza le a drá-mát. A nagy költő „épp eléggé sa-nyarú helyzetben leledzett; hogy segítsen rajta, Jókai megkérte, má-solja le a darabot; Petőfi el is ké-szült a munkával, de nem fogadott el jó barátjától tiszteletdíjat. Ekkor Jókai lefestette Petőfit, olaj minia-turát készített róla, a képen sárga gombos violaszínű frakkban ábrá-zolta a poétát, aki az idő tájt még azt hitte, Jókaiából lesz az ország leghíresebb piktor...” - írja dr. Kőrösi László Korrajzok című mun-kájában (Budapest, 1894; 143 lap).

Most arra vállalkozunk, hogy végre-valahára a Jókaiénál valósze-rűbb képet kell föl-vázolnunk a kü-lönös központi figuráról, akivel oly meghökkentően keveset foglalko-zott az ún. marxista történetírás; használható, tömör, adatközlő ösz-szefoglalásokat jobbadán régebbi forrásokban találhatunk. Idézzük a Pallas Nagylexikona (1894) szócik-két a sorozat VII. kötetéből:

„Fortu-natus Imre gazdag, tekintélyes kitért zsidó, aki körülbelül 1495-1526 közt Budán mint a királyi ud-var meghitt embere szerepelt. Az egykorú héber kútfők tanúsága szerint zsidó neve Snéor (a latin se-nior eltorzult alakja), mellékneve Sálán, keresztény szájon Sala-mon. Etelnek is nevezte magát. Ap-ját Efrájimnak hívták. Fortunatus tiltott szerelmi viszonyt folytatott - már mint két fiúgyermek atyja - egy keresztény nővel; ezért elfogták, és a kegyetlen halálbüntetéstől csak úgy menekülhetett meg, ha kitért. A már akkor is (1505-1510 körül) tekintélyes ember keresztatyja Pe-rényi Imre nádor lett, akitől a Sze-rencsés Imre nevet nyerte. Zsidó felesége és két gyermeke a get-tóban maradt, ő maga pedig egy kolozsvári keresztény nőt vett el feleségül, akitől fia született; ezt a fiát később megölték Boroszlóban. Fortunatus kölcsöneivel és a kama-ra ügyeiben tanúsított jártasságá-val csakhamar nagy tekintélyt szer-zett II. Lajos és Mária előtt. Mint Szalkay László esztergomi érsek és kancellár kegyence és tanácsadó-ja, úgy látszik, 1520-ban alkincs-tárnok lett. Pénz-vágyánál, roppant önzésénél és jellemtelenségénél fogva, a többi főúrhoz hasonlóan, nagyon ártott az ország különben is bomlott pénzügyeinek.

Már 1521-ben, Nándor-fehérvár eleste-kor azzal vádolták, hogy hanyag-ságból és rosszakaratból későn indította útnak a felmentéshez szükséges pénzt és fegyvereket. Fortunatus tanácsára veretett a király olyan hamis pénzt, amelynek valódi értéke csak fele része névleges becsének. Az 1521. évi budai országgyűlés ehhez bizonyságok kikötésekkel beleegyezését adván, Fortunatus befolyása még inkább növekedett. De már 1524-ben, midőn az udvari párttal szem-beszállt a folyvást erősbuló Szapolyai-párt, a rendek - többek közt Werbőczy hatalmas támadása következtében - 1525. májusában azt követelték, hogy a rossz pénz és az országos ínség miatt az ún. „fél-zsidót“ mozdítsák el kincstárnoki állásából. Főleg Fortunatust tették felelőssé a zilált viszonyokért, és II. Lajostól azt követelték, hogy égettesse el a gonosztevőt. A király maga nagyon kedvelte Fortunatust, ő pedig igyekezett a Fuggerekre áthárítani a vádat, s a király kénytelen-kelletlen, a vizsgálat megindítása céljából, a Csonka-toronyba záratta a pénzügyi szakembert. Báthory nádor közbenjárása folytán azonban csakhamar kiszabadult, sőt elégtételt is nyert az udvar részéről. A zsidók folytonos emlégetése miatt felbőszült csőcselék a nemesség fegyveres csatlósainak és szolgálóinak támogatásával megrohanta a budai zsidók házait (1525. június), sokat félig-meddig lerombolt, Fortunatus palotáját kifosztotta, kincseit elrabolta. A dühös tömeg elől ő maga is csak nehezen menekülhetett vendégeivel a hátsó ablakokon keresztül. Fortunatus a háromnapos zendülés idején jól látta az udvari párt tehetetlenségét, ezért Szapolyai-ékhoz közeledett. Werbőczynek bemutatott valamilyen pénzügyi tervezetet, amely hathatósan segítene a kincstár bajain. Az 1525. július elején tartott hatvani országgyűlésen nem is szólaltak föl már Fortunatus ellen, sőt a Fuggerektől elveendő rézbányákat is őreá akarták bízni kezelés végett. A királytól pedig zálogba kapta nagy kölcsönösszegei fejében a már régebben is birtokolt budai harmincadvámon kívül a pozsonyi úgyszintén. 1526. májusában a királyi pár megbízásából és „az ország bonyodalmaiban el nem igazodó“ rendek kérelmére Fortunatus mutatta be a királyi jövedelmek jegyzékét, fontos leleplezések kíséretében, melyek fényt vetnek az országnagyok gonosz üzelmeire. Kevéssel a mohácsi vész előtt meghalt. Halálos ágyán forma szerint visszatért a zsidó vallás kebelébe, melyhez kényszer folytán történt kitérése után is mindig ragaszkodott. A budai zsidók ellen emelt vérvádat megíúsította. Volt hitsorsosainak Prágából szándékolt kiűzetését megakadályozta. Vádolt zsidókért mindig közbenjárt; elszegényedeteknek alamizsnát osztogatott. Jegyzeteit zsidóírással vezette. Hittéhez ragaszkodása különben egyetlen szép jellemvonása Fortunatusnak, kinek erkölcstelen, pazarló, uzsorás volta mind az országnak, mind a zsidóknak nagy ártalmára volt“...(i. mű, 396. lap). A cikk szerzője: Sz. Gy. (Szilágyi Géza).

Érdemes idézni a Tolnai Új Lexikona (1926) V. kötetéből is egy-két mondatot; ez a szócikk tudni véli, hogy Fortunatus „atyjának egy keresztény nővel való házasságon kívüli viszonyából született... mérhetetlen önzése és jellemgyengesége miatt inkább csak ártott, mint használt az ország amúgy is zilált pénzügyeinek...Kevéssel a mohácsi vész előtt hunyt el, halálos ágyán...visszatért a zsidó vallásra, melyet szükséghozta kikeresztelkedése ellenére is megtartott mindvégig“ (i. mű, 102. lap).

A legpontosabb, aggályos lelki-ismeretességgel összeállított korrajzokat Fraknói Vilmos állította össze a XIX. században erről az oly viharos korszakról, ezeket azonban terjedelmi okokból nem is-mertethetünk ebben a szűkre szabott utószóban; szívesen ajánljuk mindkettőt

az érdeklődő olvasók-nak: II. Lajos és udvara (1878), va-lamint Magyarország a mohácsi vész előtt. A pápai követek jelen-tései alapján (1884).

Az utóbbi másfél évtizedben, sajnos, nem akadt olyan történész, aki szót ejtett volna Szerencsés Imre személyéről vagy végzetes szerepéről, legalábbis ennek sem-mi nyoma sem A magyarok króni-kája című kötetóriásban (szerkesztette Glatz Ferenc; Officina Nova, 1996), sem a Millenniumi magyar történet című kiadványban (szerkesztette Tóth István György; Osiris Kk., 2001); ugyancsak nem tesz említést róla a Magyarország története, 1301-1526 sem (szerkesztette Engel Pál, Kristó Gyula, Ku-binyi András; Osiris Kk., 1998), de ez utóbbi legalább nem kerüli meg a társadalmi-gazdasági helyzet vázlatos fölrajzolását, olyan össze-fogottan, hogy élünk a ritka alka-lommal, és idézzük is: „A városok-ban éltek a polgárjoggal nem rendelkező zsidók is. Eddig tizenkét szabad királyi városban, öt püspö-ki székhelyen és tizenkilenc földes-úri városban, illetve mezővárosban mutatható ki zsidó lakosság. Ez gyakran csak egy-két személyt jelent, mégis bizonyos mértékig tükrözi az illető település gazdasági fejlettségét. Más megítélés alá esik, amennyiben hitközséget alkottak és zsinagógájuk is volt. A zsidóságon belül is megvolt a különbség a gazdag és a szegény között, bár gazdasági rétegzettségük-ről nincs elegendő adat. A zsidókat a rendelkezések általában eltiltották a legtöbb, a városi polgárság által űzött tevékenységtől, s ez kényszerítette arra őket, hogy pénzügyekkel foglalkozzanak.

A középkor végén a törvényes zsidókamat heti 2% (azaz évi 104%!) volt. Más esetben, amennyiben az adós nem fizette meg határidőre adósságát, azután kétszeresével, majd újabb határidő elmulasztása esetén annak kétszeresével - és így tovább - tartozott...” (i. mű, 320. lap).

Ennél újabb keletű forrásműre nem akadtam; adatai nyilván helyt-állóak. Ezek alapján, amennyiben jószámítom: ha II. Lajos 1525. január 1-én száz aranyat kapott kölcsön Szerencsés Imrétől, 1526. január 1-én ezernégyszáz aranyat kellett visszafizetnie. Vajon miért nem adott a kincstárnok 1526. nyarán a királynak, legjobb adósának akkora összeget, amekkorával megfelelő létszámú zsoldos-hadat fogadhatott volna föl, és győzhetett volna a mohácsi ütközetben?

Tudtommal ezt a kérdést nem tette föl még magyar történész. Ugyan miért nem? A marxistának nevezett honi történetírás, amely „ártatlan ítélezést” ígért és oly hivalkodó góggal firtatta a gazdasági alap kérdéseit, miért nem használta föl legalább Fraknoi oklevelekkel igazolt pénzügyi adatait? Nemeskürty István, aki oly sokszor és oly mélyrehatóan foglalkozott ezzel a valóban vészterhes időszakkal (Önfia vágta sebét; Magvető Kk., 1983), vajon miért nem említi egyetlen egyszer sem Fortunatus nevét? Nemcsak a marxista történészek törnek pálcát a

magyar köznemesség, főnemesség, egy-ház és királyi udvar fölött, Nemes-kürt is igencsak leszedi róluk a ke-resztvizet - hogyan lehet, hogy ez az országos méltóság, a Jókai által egyszerűen pénzügyminiszternek minősített Szerencsés Imrének si-került elkerülnie a felelősségrevo-nást?

Egyvalaki (nem történész!) vál-lalta csupán, hogy nem tér ki a problémakör taglalása elől: Száraz György. Művéből (Egy előítélet nyomában; Magvető Kk., 1876), sajnos, helyszűkében csak a leglé-nyegesebb bekezdéseket idézhet-jük, ez azonban okvetlenül szűksé-ges, hiszen elemzéseai nyilvánvaló- an feledésbe süllyedtek az azóta eltelt harminc esztendő - nemze-déknyi idő - távolában. Mielőtt Szá-raz György érzékeny, finom korraj-zát ismertetnénk, jellemzésül meg kell említenünk azt a nyilatkozatot, amelyet a frissiben trónra kerül II. Lajos - tíz esztendő kisfiúként! - tett: „1516. január 16.Buda. II. La-jos király, a pozsonyiakhoz küldött levelében elmondja, hogy Mendel József prefektus parancsolja, mi-szerint II. Ulászló halála után az ot-tani város a zsidók régi jogai elle-nére ellenük új törvényeket alkal- mazott, amit ő is helytelenít. Elren-deli tehát, hogy a zsidókat ugyana-zokban a jogokban és kiváltságok-ban hagyják meg, melyeknek birtokában Ulászló idejében is vol-tak. Aki zsidó részről bárminő bán-talmazásban is részesülne, emel-jen panaszt a királyi udvarnál, és igazságot fog találni...” (Magyar-zsi-dó oklevéltár - kiadja az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat, I. kötet, 1092-1539; Dr. Weiss Mór közre-működésével szerkeszti Dr Friss Ármin; Budapest, 1803; 293. lap).

Száraz György ekként festi meg Fortunatus nemzedékének társa-dalmi hátterét: „Szigorú elkülöní-tés, gettórendelet nincs, a városi jogkönyvekben sem találni nyomát ilyesminek. Az elszigetelődés még-is megtörténik, a dolgok logikája szerint. Hiszen a gettófalakat két-felől is erősítik. A polgári ellen-szenv szívesen kirekeszti a zsidó-kat, de ők is jobban érzik magukat egymás között. Az ősi vallási szo-kások is előírják, hogy olyan helyt lakjanak, amely szombaton elzár-ható a más vallásúak elől; de minél sűrűbb a félelem légköre, annál in-kább kell gondolniuk a védelmi szempontokra is.

Az amúgy is zsúfolt, középkori jellegű városok falainak tövébe szorult gettó aligha szívét-szemet gyönyörködtető látvány. A szűk si-kátorokban nyüzsgés, bábeli hang-zavar; a zsidók már csak itt foly-tathatják üzleti tevékenységüket. A házak romosak, elhanyagoltak; ki-űzetésre, menekülésre örökön kész lakóinak nincs kedvük tatáro-zásra fordítani a pénzt, egyetlen va-gyonukat. Mondjam-e, hogy mind-ez megint csak az ellenszenvet, gyanakvást szította? Goethe csak-nem háromszáz év múltán a Költé-szet és valóságban enyhe borzon-gással írja le a frankfurti gettót, amely a régi német krónikák vérgő-zös históriáinak emlékezetét éb-reszti benne, kegyetlen zsidókkal és ártatlan keresztény gyermekál-dozatokkal.

A vérvád kísértete feltűnik Bu-dán is, kevéssel Mohács előtt. Egy hitehagyott zsidó - bosszúból vagy pénzért, nem tudni - gyerekgyilkossággal vádolja volt hitfeleit, s megfelelő „bizonyítékokról” is gondoskodik ellenük. A vizsgálat megindul, s hogy szerencsés fordulatot vesz, ez az udvar viszonylagos felvilágosultságán túl egy másik hitehagyott közbenjárásának köszönhető.

Ez a másik: Fortunatus Imre, II. Lajos kincstárnoka. Érdekes vele részletesebben foglalkozni, már csak azért is, mert a XX. század antiszemitizmusa benne vélte felfedezhetni a magyar Jud Süss alak-ját...”

Ezután Száraz György elsorolja azokat az életrajzi adatokat, amelyek már ismerünk, majd így fejezi be a rendkívüli pályafutás méltatását: „Fortunatus...alig egy hónappal háza feldúlása után, a hatvani országgyűlésen már Szapolyai oldalán találjuk. Ő leplezi le a nádori párt visszaéléseit, a Fugger-Thurzó-féle rabló bányagazdálkodást, s Werbőczy támogatásával tagja lesz az országtanácsnak. Nem sokkal Mohács előtt hal meg. A zsidó forrás szerint visszatér ősei hitére, melyet csak kényszerből, halálos félelemben hagyott el. „Halála órájában, sok zsidó előtt, sírás és imádkozás közt megbánta bűneit, és bűnbánatban halt meg”.

Kohn Sámuel írja róla: „Más időben, más emberek közt az ország ügyének tán hasznára válhatott volna; e rothadásnak indult viszonyok közt azonban határozottan ártott neki. Nem volt se jobb, se rosszabb azon országnagyoknál, kiknek társaságába és fondorlatai közé jutott... Ő szintúgy, mint azok, erkölcstelen volt, s az ország kárán szerzett kincseket... tivornyázva tékozolta el... Kebelében csak egy jobb érzület élt, mely más körülmények között dicséretére vált volna: amaz állhatatosság, mellyel zsidó hitfelein csüggött... Példája mintegy ama nem éppen ritka embereknek, kik azt hiszik, hogy néhány cselekvés által minden egyéb gaztettüket jóvátehetik”.

Ehhez már csak annyit lehet hozzátenni: mellékszereplő volt, s nem rajta múlt sem a végvárok sorsa, sem az ország sorsa. Hitfelein, láttuk, segített. De még többet ártott nekik, akaratán kívül, mert mind kényszerű áttérése, mind a halál előtti visszatérés csak szította a keresztények gyanakvását. Hiszen a gyengülő ország népe mindjobban retteg a töröktől. S aki fél, rémeket lát. Fortunatus cseppet sem szerencsés működése itt is felszítja a már

Spanyolországból ismert vádaskodást: a zsidók az Iszlám szövetségesei...

...De érdemes visszatekinteni még egyszer a Mátyás halálától Mo-hácsig terjedő időszakra... ebben az időszakban zajlott le történelmünk nagy népi megmozdulása: Dózsa parasztfelkelése. S tudtom-mal egyetlen adatunk sincs, hogy a jobbágysereg zsidókat gyilkolt volna...

...Amikor Mohács után Szulej-mán serege Buda felé közeledik, a német és magyar polgárság menekül. A zsidók Budán maradnak. Jó okuk van rá: Nyugat-Magyarország városaiban dühödt zsidóüldözések folynak. S nyilván azt is tudják, hogy a törökök nem bántják őket, s hogy Spanyolországból 1492-ben kiűzött hittestvéreik virágzó, háborúmentes közösségekben élnek az oszmán birodalomban. A szultán pedig - aki ekkor még nem tartja meg Budát - az esztergomiakkal együtt hajóra rakatja és birodalma belsejébe küldi őket. Csupán néhány család menekül nyugat felé, köztük a Mendelek is, akik közül három nemzedéken át a prefektusi tisztség viselői kerültek ki. Ezzel megszűnik a középkori Magyarország két nagy zsidó közössége. De hamarosan sor kerül a többire is." (Szász György: i.mű, 63-68. lap).

Pethő Gergely: Rövid Magyar Krónika című művében, amely 1753-ban íródott, az 1346-os év alatt a következő sor szerepel: Lajos király kiűzé a zsidókat Magyarországból. (a szerkesztő megjegyzése)

Szerencsés Imre

A Wikipédiából, a szabad enciklopédiából

http://hu.wikipedia.org/wiki/Szerencsés_Imre